

MAGYAR–ROMÁN KULTURÁLIS KAPCSOLATOK II. (1946 ősze–1948)

A magyarság és a románság közötti évszázados gyűlölködés feloldása és a Duna-medencei országok együttműködésének megteremtése érdekében 1945–1946-ban sok pozitív lépés történt. Mindkét oldalon előtérbe kerültek azok a politikusok, akik abból indultak ki, hogy a jó viszonyoknak nincs alternatívája. A háború után az előítéletek és a gyűlölködés feloldásában fontos és meghatározó szerepet játszott a kultúra és a tudomány, mert a szellemi élet emberei akkor is megértik egymást, amikor a politikusok már vagy még nem tudnak közös nevezőre jutni. 1945-ben a két ország szellemi elitje kezét nyújtott egymásnak, megpróbált együttműködni a feszültségek feloldásában, és kész volt egy perspektivikus együttműködés érdekében munkálkodni. A megbékélést kívánó politikai erők a kulturális elitek közösen eredményt értek el azokkal a sovinizmus talaján állókkal szemben, akik nem voltak képesek a másik fél érdekeit figyelembe venni.

A magyar–román együttműködés alfája és omegája – a két ország kulturális és tudományos kapcsolatában elért eredmények mellett – az erdélyi magyarság helyzete volt. A két nép együttműködése mindaddig nem lehet őszinte, amíg a romániai magyarság identitását elsődlegesen meghatározó magyar kultúra szabadságát nem biztosítják. A magyarság irányában toleranciát hirdető Groza Péter a két ország kapcsolatait determináló problémával: az erdélyi magyarság kulturális lehetőségei garantálásának fontosságával tisztában volt. Groza azért tulajdonított a kérdésnek különös jelentőséget, mert a Romániával kötendő békeszerződés lehetőségei egy rossz magyar–román viszony esetén, illetve az erdélyi magyarság alapvető jogainak biztosítása nélkül romlottak volna.

A háború utáni demokratikus román kultúrpolitika eredménye: a kolozsvári magyar egyetem, a marosvásárhelyi orvosi fakultás, a kolozsvári állami magyar színház és opera, s a szatmári és az aradi államilag támogatott szintársulat. A magyar nép- és középiskolákat magyar tanügyi főigazgatók és tanfelügyelők vezették. Nem volt nemzetiségi alapon jogi megkülönböztetés Romániában, a végrehajtás során azonban hiányosságok és nehézségek voltak.

Magyarország kulturális kormányzata mindent megtett a román anyanyelvi oktatás terén. Húsz magyarországi román iskola számára tankönyvet nyomatott. A VKM tanítóképzővel és gimnáziumi oktatással igyekezett megbizonyítani, hogy a szabadság és a demokrácia eszményei szerint politizál.¹

Az együttműködés visszaesése

A párizsi béke megkötése után – a békeszerződés miatt keletkezett feszültségek, valamint a Románia számára már stabilizálódott nemzetközi helyzet miatt – a kulturális és tudományos kapcsolatok intenzitása csökkent. Egy év leforgása alatt a magyar–román szellemi kapcsolatok mélypontra jutottak. Mészúnt az a sokoldalú együttműködés, ami a kultúra és a tudomány különböző területein 1945–1946-ban kialakult, s Magyarország és Románia szellemi kapcsolatai a legminimálisabb szintre korlátozódtak. Némi aktivitás a kultúregyezmény megkötése, illetve az 1848-as centenáriumi ünnepségek idején volt tapasztalható.

A kulturális kapcsolatok visszaesése ellenére a politikai pluralizmussal 1946 őszén szakító magyarországi baloldal – kiváltképpen az MKP – a kapcsolatokat jónak tartotta és elismerően nyilatkozott Románia nemzeti-ségi politikájáról. Ez a szemlélet érvényesült az MKP III. kongresszusán is.² A politikai szempontoknak alárendelt értékelések a múlt hibáit a reakciós politikai erők tevékenységéből vezették le. A kommunista logika szerint a baloldal hatalomra kerülésével a múlt bűnei megszűnnek, a problémák rendeződnek. A „demokratikus” erők hatalomra jutása esetén megvalósuló problémamentes magyar–román viszony képe fogalmazódott meg Fogarasi Bélának a Fórum című folyóirat 1946. szeptemberi számában megjelent írásában. Fogarasi a múltbeli magyar–román rossz viszony alakulásának okait a reakciós vezető rétegekben látta, ami – szerinte – demokratikus vezetésnek köszönhetően többé nem alakulhat ki. A kultúrkapcsolatokat és a nemzetiségi po-

A szerző kutatásait az OTKA támogatása tette lehetővé.

litikát közös magyar–román demokratikus fellépés feladatának tekintette. Az irredentizmus és a sovinizmus szerinte közös fellépéssel visszaszorítható.³ Kommunista szempontú perspektivikus közös Duna-völgyi célokat tartalmaz az MKP Értelmisségi Osztálya 1947. februári munkaterve.⁴

Más megközelítési alapon a polgári erőket is foglalkoztatta az „irredentizmus” problémája. Sulyok Dezső, a Szabadság Párt képviselője 1947. március 20-án a külügyi tárca vitájában kifejtette, hogy az irredentizmus Magyarországon soha többé nem térhet vissza, mert mi, magyarok már tanultunk a múltból, most már a körülöttünk élő népeken a sor, hogy ők is tanuljanak, vonják le a történelmi tanulságot és egy lépéssel közeledjenek felénk. Sulyok úgy ítélte, hogy a Groza Péter vezette Románia a megbékélés útján halad.⁵

1947 tavaszán a kommunista vezetésű baloldal által deklarált jó viszony nem jött egyértelműen létre, és a megoldandó problémák is megmaradtak. A magyar–román viszonytal kapcsolatban a legerősebb kritikát Romániával szemben Dinnyés Lajos miniszterelnök gyakorolta a kormányprogram 1947. október 7-i ismertetésekor. Dinnyés kifejtette, hogy őszintén megérti Groza fáradozásait, de úgy véli, itt az ideje annak, hogy most már a baráti megnyilatkozásokon túlmenően a reális együttműködés alapjait is lefektessük.⁶ Román részről erre természetesen valamiképpen reagálni kellett: a Petru Grozát ért kritika után rövidesen olyan információ érkezett az MKP központjába, hogy Groza szívesen látna, ha a Iași-ban, Balázsfalván és Segesvárott rendezendő 1848-as ünnepségeken a magyar nemzet hivatalosan is képviseltetné magát, ugyanakkor Románia is hajlandó képviseltetni magát Magyarországon.⁷

A magyar–román kulturális kapcsolatok – az 1947-es mélyponthoz viszonyítva – 1948-ban, a centenáriumi ünnepségek kapcsán bizonyos értelemben fellendültek. Romániában a sajtó bőven foglalkozott Magyarországgal, a magyar nyelvű lapok ünnepi számokat jelentettek meg. Az ünnepségek kiemelt kulturális jelentőséget kaptak.⁸ 1948 tavaszán a magyar kultuskormányzat részéről több részletesen kidolgozott, a magyar–román kulturális kapcsolatokat erősítő rendezvény terve készült el. Ezek között az egyik legjelentősebb az andornoki Mocsáry Lajos-kastély felavatása volt 1948. május 28-án. A magyar–román jó viszonyt kívánta az is demonstrálni, hogy a berendezést magyar és román népművészeti tárgyakból állították össze. Ugyanekkor leplezték le a magyar és román barátság üttörőjének, Mocsáry Lajosnak a szobrát, amelyet Eugen Giunka román szobrász készített.⁹

Szerény tudományos kapcsolatok

A háború utáni magyar–román kapcsolatok – a két országot terhelő korábbi feszültségek ellenére – jól indultak. A kezdeti lelkesedés után, 1946 őszétől azonban nem következett be az a folytatás, ami az együttműködés kiépülése után elvárható lett volna. 1946 második fele és 1948 között mindössze két tudományos kapcsolatot erősítő rendezvényre és egy tudóscserére került sor a két ország között. 1947. május 3-án avatták fel a Munkácsy Mihály utcában Groza Péter román miniszterelnök jelenlétében a Mocsáry Lajosról elnevezett magyar–román kollégiumot. A Mocsáry Lajos Kollégium magyar hallgatók mellett a Magyarországon tanuló román egyetemistáknak nyújtott otthont. A Mocsáry Lajos Kollégium felavatása mellett fontos cselekedete volt a magyar kultúrpolitikának, hogy 1947. november 17-én Budapesten, a tanárképző főiskolán román tanszéket alapított. A román tanszék – a hazai román fiatalok köréből toborozva az utánpótlását – enyhíthette a tanárhányt a nemzetiségi általános iskolákban.¹⁰

A tudóscsere sem mondható „tisztán” kutatói együttműködésnek. Gáldi László nyelvész 1947. július 23-tól a Magyar–Román Társaság képviselőjében, Balázs Bélával, Bán Györggyel, valamint a Pedagógus Szakszervezet képviselőjében Fövény Lászlóval Romániába utazott. A csoport egy hétig Bukarestben tartózkodott, majd a Fekete-tenger partján, Carmen Sylvába tett kirándulást, néhány napot pedig Predealon és Kolozsvárott töltött. A küldöttség vezetőjének, Gáldi Lászlónak a beszámolója szerint az út igen kedvező körülmények között folyt le, mind a hivatalos, mind a „magán” személyekkel a találkozások pozitívak voltak. Gáldi örömdetesnek tartotta, hogy az Ókirályságban sem tapasztalt ellenszenvet Magyarországgal, a magyarsággal szemben, ellenkezőleg a románok tisztelettel és megbecsüléssel szóltak a magyar demokrácia eddigi eredményeiről. A nyelvészprofesszor úgy látta, hogy Magyarországnak komoly kulturális és gazdasági presztízse van Romániában.

A csoport összetételéből is következett, hogy találkoztak a román Pedagógus Szakszervezet és a Román–Magyar Társaság megbízottjaival. Az összejövetelen Gáldi arról beszélt – ezzel is figyelmeztetve a kapcsolatok visszaesésére –, hogy a szakmai látogatások milyen fontosak és minden más közeledési kísérletnél hasznosabbak. A Gáldi vezette csoport látogatást tett a legnagyobb román könyvkiadónál, a Casa Școalelorban, a Román–Szovjet Barátság székházában és az egyetemen. A küldöttség ellátogatott a román Tájékoztatói Minisztériumba, ahol Livezeanu miniszterrel, a Román–Magyar Társaság elnökével folytatott megbeszélést. Gáldi a találkozón az utóbbi időben a legminimálisabba korlátozódott tudományos kapcsolatokra utalva felvetette, szükség lenne magyar–román tudóscserére. A magyar professzor felvetésére Livezeanu úgy válaszolt,

az erre vonatkozó kezdeményezéseket egyes tudósoknak kell megtenni, ő azonban támogatni fogja a kezdeményezéseket.

Gáldi László több ízben tárgyalt Rosetti professzorral, a jeles romanistával, a bukaresti egyetem rektorával, a Királyi Alapítványok Könyvkiadó Vállalat igazgatójával. Az igen visszafogott magyar–román tudományos kapcsolatok idején pozitívan értékelhető, hogy Rosetti professor megerősítette: hajlandó lenne magyar tudósoknak román vonatkozású tanulmányait, szövegkiadásait segíteni. Gáldi professor Rosetti professzorral több tervről, így T. Corbea 17. századi brassói román szerző szótárának és zsolnárfordításának kiadásáról is megbeszélést folytatott. Gáldi László értékesnek tartotta Papacostea professzornál, a Balkán Intézet igazgatójánál tett látogatását. Az igazgató átnyújtotta a legfontosabb kiadványokat, köztük a „Balcanica” című folyóirat teljes sorozatát, és felkérte Gáldit a folyóiratban való közreműködésre.

Gáldi romániai útja során tárgyalt C. Jiga bukaresti bizantinológus professzorral, S. Simonescu iași-i irodalomtörténésszel, Perpessiciusszal, a jeles kritikussal, s Eminescu összes műveinek kiadójával, P. I. Panaitescuval. Gáldit barátságosan fogadták a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában is. Gáldi fontosnak tartotta Ion Chinezunál tett látogatását. A kolozsvári egyetem magyar irodalom magántanárnak az újabb erdélyi magyar irodalomról írott munkája mind az ideig a legjobb kézikönyvnek számított. Chinezu tökéletesen beszélt magyarul, iskolázottsága magyar eredetű, Beöthy és Riedl tanítványa volt a budapesti egyetemen. Magyar költőde nemcsak az volt, hogy Budapesten járt egyetemre, hanem az is, hogy a II. világháború alatt budapesti konzul volt. Chinezu minden honfitársánál jobban tájékozott volt, befolyásos egyéniség volt a magyar kérdésben.

Pozitív román kezdeményezést tapasztalt Gáldi a Casa Școalelornál. A könyvkiadó egyik vezetője, Sebastian Popovia – aki jó nevű költő és regényíró volt – érdekes tervet vetett fel a magyar professzornak: a Casa Școalelor hajlandó lenne egy összefoglaló magyar irodalomtörténet kiadására, hogy ezzel a román közönségnek útmutatást adhasson a magyar szellemi életéről. Gáldi helyesen Szerb Antal irodalomtörténetét ajánlotta. Szerb Antal irodalomtörténete mintegy vezetésül szolgált ahhoz a műhöz, amelyet Chinezu román nyelven az újabb erdélyi magyar irodalomnak szentelt.

Gáldi felkereste Kolozsvárt és meglátogatta az egyetemet. Felkereste az egyetemi intézeteket és látogatást tett az Egyetemi Könyvtárban, amelynek igazgatója ekkor az egykori Eötvös-kollégista Cherestiesiu (Keresztes Sándor) volt. Gáldi kolozsvári tartózkodása a Magyar Népi Szövetségnél folytatódott, ahol Balogh Edgár ismertette vele a Szövetség célkitűzéseit. A Bölcsészettudományi Kar dékánja, Jancsó Elemér társaságában látogatást tett az Utunk szerkesztőségében, ahol Gaál Gábor főszerkesztővel, a magyar egyetem filozófiaprofesszorával folytatott megbeszélést. Az erdélyi szellemi elitel folytatott beszélgetések során Gáldi a kolozsvári egyetem nehézségeiről és problémáiról is tájékozódott. Gáldi problematikusnak látta a tudományos utánpótlás helyzetét, ezért szerinte a VKM-nek fokozott gondot kell fordítani a kolozsvári magyar egyetemre.¹¹

A visszafogott magyar–román tudományos kapcsolatok tehát 1947–1948-ban meg sem közelítették a háború utáni aktivitást, bár magyar részről nyitottak voltak, több kezdeményezést is tettek. Ortutay Gyula kultuszminiszter például a magyar–román kultúregyezmény parlamenti vitájában elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és a könyvtárak szívesen állnak a kultúrscere szolgálatába az egészséges szellemi vérkeringés megvalósítása érdekében. A közeljövőben megvalósuló tudományos együttműködés eredményként Ortutay arról tájékoztatta a parlamentet, hogy előkészületben van egy román–magyar szótár. A visszafogott tudományos kapcsolatok időszakában az együttműködés bizonyos elmozdulási lehetőségére utalt a kultuszminiszternek az a kijelentése, hogy nemcsak magyar részről, hanem román oldalról is kezdeményezték a kapcsolatok kiépítését.¹²

Kisebb, előremutató, nem kizárólagosan szaktudományos jellegű eredményről csak a centeneráium alkalmából megrendezésre kerülő tudományos összejövetelek kapcsán beszélhetünk. Ilyen volt az évfordulós tervezet 1848–1849 magyar–román vonatkozásainak kiadványokban való feldolgozása és publikálása a kölcsönös megértés és közeledés szellemében. A Debreceni Nyári Egyetem keretében előadásorozatot terveztek a dunai megbékélés szolgálatában. A magyarországi történelem és földrajz szakos tanárok számára hasonló szellemű tanfolyamot kívántak indítani. Az elképzelések között szerepelt egy Román Intézet felállítására Budapesten, valamint lektorátusok, esetleg tanszékek felállításának előkészítése egy vidéki egyetemen.¹³

A civil szervezetek csökkenő aktivitása

A háború után mindkét ország vezetése abból indult ki, hogy a megbékélés akkor lesz igazán sikeres, ha abban a társadalom is részt vesz, ha a civil szféra részéről is akarják a közeledést. A Magyar–Román Társaság 1945–1946-ban igen aktív volt. 1946 őszétől – mint a legtöbb területen – itt is csökkent az aktivitás. Mindössze két jelentősebb rendezvényre került sor. Az első találkozó Magyarországon volt.

1947. május 3-án, a Magyar–Román Társaság által rendezett Román Kultúra Hete keretében avatták fel a Mocsáry Lajos Kollégiumot. A visszaesett magyar–román kapcsolatok körülményei között a sajtóérdeklődés előterébe került a Román Kultúra Hete és a Groza Péter vezette 80 tagú román delegáció magyarországi látogatása. A román delegáció budapesti tartózkodása alkalmából Kodály Zoltán, a Magyar–Román Társaság elnöke újólag hitet tett a dunai népek megbékélése mellett, és elítélte az önző és a fejlődést kerékbe törő sovinizmust. Kodály kifejtette, hogy meg kell ismernünk egymást, és a megismerésnek a kultúra, a művészet, valamint a zene a legalkalmasabb eszköze.¹⁴ A Társaság pedig emelkedett hangú kiáltványt intézett a magyar és a román néphez, amelyet a magyar művészeti, irodalmi és tudományos elit is aláírt. Kiáltványukban felszólították a magyar–román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és gyűlölködés ellen.¹⁵ A kulturális együttműködést a Magyar–Román Társaság azzal is segíteni próbálta, hogy a VKM támogatásával kezdeményezte: valósuljon meg egy kelet-európai szellemi találkozóhely, amely elsősorban a román–magyar szellemi értékek cseréjét, a magyar–román kultúra képviselőinek megbeszéléseit hivatott lehetővé tenni.¹⁶

A román partnerszervezet látogatását viszonyozva, a Magyar–Román Társaság látogatására 1947 nyarán került sor. A magyar küldöttség találkozott a román szellemi élet vezetőivel, akik igen szívélyesen fogadták a magyarokat. A Román–Magyar Társaság estjén Feneşan professzor elismerően nyilatkozott a magyar kultúráról és különösen nagyra értékelte az Eötvös Kollégium és a Teleki Intézet szerepét. A Román–Magyar Társaság elmélyült tevékenységet azonban már nem folytatott. A visszaesés okát Gáldi László abban látta, hogy a Társaságban olyan személyek (Eftimiu vagy Galaction) jutottak meghatározó szerephez, akiknek a magyar kultúrával kevés kapcsolatuk volt.¹⁷

Am nemcsak a Román–Magyar Társaság szerepe vált formálissá, hanem a Magyar–Román Társaságé is. A háború után a két nép közeledésének elősegítése érdekében munkálkodó szervezet tevékenysége a minimális szintre csökkent. A Társaság jelentőségének csökkenését egyrészt a civil társadalomnak a hatalom által történt visszaszorításával hozhatjuk összefüggésbe, másrészt azzal a vérveteszeggel, amely minden értelmiségi szerveződést sújtott 1947-től. Az 1947–1948-as nagy emigrációs hullám a Magyar–Román Társaságot sem kímélte. A Társaságban korábban vezető szerepet játszottak közül ekkor hagyta el Magyarországot Szent-Györgyi Albert, Alföldi András, Csicsery Rónay István és Szabó Zoltán. Az itthon maradtok közül Hajnal Istvánt eltávolították az egyetemről, Kosáry Domokos elvesztette állását, Komáromy Pált „nyugdíjazták”, Justus Pált pedig koholt vádak alapján bebörtönözték.

A Magyar–Román Társaság aktivitása a centenáriumi ünnepek idején formálisan megélnéül. 1948. április 26-án az Uránia filmszínházban a Társaság rendezésében előadást tartottak.¹⁸ Az 1947-ben kezdeményezett szellemi találkozóhely pedig 1948. május 26-án Andornakon jött létre.¹⁹

Nincs elmélyült irodalmi–művészeti kapcsolat

A művészeti kapcsolatok a kultúra más területeihez hasonlóan visszafogottak voltak. Együttműködés csupán az irodalom területén volt. 1947 áprilisában rendezték meg a magyar és román írók értekezletét Bukarestben.²⁰ A szerény keretek között sokat tett a magyar–román irodalmi kapcsolatokért Avram Todor. Todor a magyar ügy egyik szószólójának számított Romániában, ő fordította románra Mikszáth Kálmán *A szelestyei asszonyok* című regényét.²¹ Az eredményként elkönnyelhető irodalmi kapcsolatok közé tartozott, hogy 1947 nyarán Petőfi-ünnepek voltak Bukarestben.²²

Mivel a magyar–román kulturális kapcsolatok alakulására mindenkor hatással volt az erdélyi magyarság helyzetének alakulása, illetve kulturális lehetőségei, ezért a magyar–román együttműködést befolyásoló fontosságra tett szert, hogy 1947. március elején Kolozsvárott megalakult a Romániai Magyar Képzőművészek Szövetsége, amelynek Kós Károly lett az elnöke.²³ A szerénynek mondható magyar–román művészeti kapcsolatok további eredményeként tartható számon, hogy az 1947-es Román Kulturális Hétre kiadták Eminescu válogatott műveit és a modern román líra válogatott gyűjteményét.²⁴

A szűkre szabott magyar–román irodalmi kapcsolatok kiszélesítését volt hivatva szolgálni, hogy 1948. január végén megalakult a román és a magyar írók közös bizottsága. A bizottság célul tűzte a román és a magyar irodalmi termékek cseréjét.²⁵ A kulturális élet legtöbb területén némi aktivitás a centenáriumi ünnepek idején mutatható ki. Így volt ez az irodalmi együttműködésben is: a forradalom és a szabadságharc százéves évfordulójára Romániában fordításban megjelentették Petőfi verseit.²⁶

A művészeti együttműködésben a centenáriumhoz kapcsolódva tervezték a bukaresti Nemzeti Színház, valamint egy román és egy erdélyi színtársulat magyarországi fellépését. A képzőművészeti együttműködés részeként magyar művészek kiállítását is előirányozták Bukarestben.²⁷ A magyar–román művészeti együttműködés konkrét eredménye, hogy 1948. április 11-én Romániában a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett országos kulturális verseny döntőjében részt vettek román ének- és táncsoportok is.²⁸

A magyar-román kulturális egyezmény

A szerénynek mondható román–magyar kulturális kapcsolatok ellenére Romániával az elsők között kötötte meg Magyarország a kultúreyezményt. 1947 őszén a formálódó népi demokráciák az „imperializmus ellenes frontot” másként nem építhették ki, mint a köztük lévő ellentétek látszólagos felszámolásával. A magyar–román ellentétek 1947 őszétől a mindkét országban tényleges hatalmat gyakorló kommunisták érdekeinek megfelelően „megszűntek”. Hatalmi szóval „megszűnt” a két ország közti ellentét, és egy formálódó internacionalista közegben „feloldódtak” a problémák. A szovjet politikai érdekek és kommunista belpolitikai szempontok által inspirált egyezmény így rendkívül gyorsan megszületett 1947. október végén, november elején.²⁹ A szerződést 1947. november 25-én Bukarestben magyar részről Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, román részről pedig Livezeanu tájékoztatási miniszter írta alá.

Az egyezményben tetten érhető az aktuálpolitikai és legitimációs célkitűzések, ugyanakkor a reális múltra, a valós viszonyokra történő utalások is megtalálhatók. Az első cikk szerint a szerződő felek mindannak előmozdítására törekszenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. A cél érdekében küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen. A kérdés ideologikus megközelítése mellett az 1. cikk csak ott utal a valóságra, hogy a két ország kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaiból kiküszöbölik mindazt, ami a másik fél népének méltóságát sérti.

A szerződés 2. cikkében már megfogalmazódnak a legfontosabb tényleges problémák és a „megoldási javaslatok”. Eszerint mind a két fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik fél nemzetiségéhez tartozó népesség anyanyelvű, kulturális és tudományos, közoktatási, művészeti és testnevelési intézményeit az állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján. A 3. cikk is fontos célt fogalmaz meg akkor, amikor a szerződő felek a két nép közötti barátság előmozdítása céljából saját területükön támogatják a Román–Magyar Társaság és a Magyar–Román Társaság működését. A 4. cikk arról szól, hogy a román kormány Bukarestben, kolozsvári fiókintézzettel, saját vezetése alatt álló román kulturális intézetet létesít. Az intézetek a viszonyosság alapján, a két állam kulturális és tudományos együttműködésének célját fogják szolgálni, információs feladatokat látnak el, rendszeresen és állandóan anyaggal látják el a sajtót és a kulturális élet intézményeit.

Az egyezmény szerint Magyarország és Románia a tudomány eszközeivel is fel kívánja venni a harcot a gyűlölködés és az előítéletek ellen. Az 5. cikkben kinyilvánították, hogy a lehetőségekhez mérten a másik nép nyelve, irodalma, történelme, valamint a másik nép helyes megismerésére alkalmas tudományok számára az egyetemeken és a főiskolákon tanszékeket és lektorátusokat létesítenek. A pontos és reális tájékoztatás érdekében mindkét országban kölcsönösen sajtóügynökségeket létesítenek, megkönnyítik a sajtótudósítók működését és elősegítik az újságírói látogatásokat. Az együttműködés és a kölcsönös megértés érdekében számos, a közeledést elősegítő lépést tartalmaz a 7. cikk. Ebben kimondják, hogy Magyarország és Románia lehetőséget biztosítanak tudósok és nevelők kölcsönös meghívására, valamint művészek, kulturális szakemberek és újságírók cseréjére és igyekeznek megteremteni a kutatás feltételeit.

A szerződés fontosnak tartja a szakképzést elnyerni szándékozó tudósok, művészek, mérnökök, tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolások és munkások cseréjének megszervezése céljából ösztöndíjak juttatását. A szerződés magában foglalta Magyarország és Románia tudományos, művészeti és kulturális intézményei, könyvtárai, állami gyűjteményei és szakmai szervezetei közötti együttműködés kiépítését. Különösen lényeges volt az erdélyi magyarság szempontjából a szerződésnek az a része, amely kimondta a könyvek, folyóiratok és más sajtótermékek szabad forgalmának és szabad terjesztésének biztosítását, lehetőleg szállítási kedvezmények engedélyezésével. Az egyezmény fontosnak tartotta népművészeti, képzőművészeti kiállítások, irodalmi rendezvények, zenei versenyek, színi előadások rendezését, valamint a rádióadásokat.

A jobb megismeréshez, az előítéletek megszüntetéséhez járult volna hozzá a másik fél országának és népeinek minél teljesebb megismerésére irányuló kirándulások szervezése, sportrendezvények rendezése és a turisztikai együttműködés. Egymás kultúrájának megismerését segítették a 8. cikkben foglaltak. A két ország támogatást nyújt tudományos és irodalmi munkák fordítására és megjelenítésére, ugyanakkor gondoskodik a szerzői jog törvényes védelméről. A közeledés és a jó viszony szempontjából lényeges a 9. cikk, amely kimondja, hogy a szerződő felek megállapodást fognak kötni a felsőfokú és szakiskolai felvétel jogi vonatkozásairól, az iskolai oklevelek elismeréséről, a végzettség, a vizsgák és a tudományos fokozatok szabályozásáról. A perspektivikus és elmélyülő együttműködés érdekében a felek biztosítják a tudósok egymás tudományos intézeteiben való kutatási lehetőségeinek segítségét, megkönnyítik a múzeumokban, levéltárakban folyó kutatást. A 11. cikk szerint Magyarország és Románia lehetővé teszi az ifjúsági és sportszervezetek együttműködését. A társadalmi manipuláció, a gyűlölködés visszaszorítása szempontjából nagy fontosságú a 12. cikk. A szerződő felek gondoskodni kívántak arról, hogy a jövőben a tankönyvekbe és más kiadványokba ne

kerüljön semmi olyan, ami a valóság elferdítését vagy meghamisítását segíti, és alkalmas arra, hogy a másik államot kedvezőtlen színben tüntesse fel. Kinyilvánították azt is, hogy a tankönyvek és más közhasználatban lévő nyomtatványok felülvizsgálatát megszervezik.

Az elvi célkitűzések mellett a szervezeti kereteket is meg kívánták teremteni, amivel a szerződés II. fejezete foglalkozik. Az egyezményben foglalt célok gyakorlati megvalósítására Román–Magyar Vegyes Bizottságot hoznak létre. A Bizottság egy a szerződés szerint 8 tagból álló magyar és egy 8 tagból álló román tagozatra oszlik. A bizottság tanácsadói, kezdeményező és felügyeleti jogkörrel rendelkezik, továbbá a kormánykormány elvi jelentőségű javaslatokat terjeszt elő. Az egyezmény előírta, hogy a Vegyes Bizottság évente legalább két ülést tart felváltva Budapesten és Bukarestben. A szerződés szerint a Vegyes Bizottság első ülése ügyrendjének megállapítása után azonnal megkezdje az egyezmény alkalmazására irányuló javaslatok kidolgozását.

A két állam kötelezettséget vállalt arra is, hogy az egyezmény gyakorlati alkalmazására irányuló szükséges adminisztratív és pénzügyi intézkedéseket megteszi. Az egyezmény kimondja, hogy mindazok a meg egyezések érvényben maradnak, amelyek nem ellentétesek a jelen egyezmény általános szellemével. A szerződés szerint az egyezményt ratifikálni kell, a ratifikációs okmányokat Budapesten cserélik ki, és ettől az időponttól 5 évig marad érvényben. Amennyiben hat hónappal az egyezmény lejártá előtt a szerződő felek egyike sem mondja fel, az egyezmény önmagától további öt évre meghosszabbítottan tekinthető.³⁰

A magyar–román kulturális egyezmény olyan államközi okmány, amelyben a „sollen” túlsúlyos a valós tényekkel szemben. Ebben a kultúregyezményben olyan idealisztikus jövőképek fogalmazódnak meg, amely egyetlen népi demokratikus állammal megkötött egyezményben sem volt tetten érhető. A magyar–román elmentések miatt nem véletlen, hogy ez a szerződés ennyire át volt politizálva, itt kellett a legtöbb problémát „megoldani”. Az utópisztikus elemeknek a szerződésbe való beépítése nem volt véletlen, az új politikai vezetéseknél szükségük volt erre, ezáltal is társadalmi támogatottságuk növelését remélték.

A háború utáni első kultúregyezmény ratifikációs vitája 1948. január 30-án kezdődött. Mivel a szerződés valós, megoldandó problémákat és utópisztikus elemeket egyaránt tartalmazott, ezért a politikai pártok mentalitásuknak megfelelően, de általában pozitívan viszonyultak a szerződéshez. A magyar–román kultúregyezmény parlamenti vitájában elsőként a kisgazdapárti Barcs Sándor szólt fel: a népek megismerése és egymás kultúrájának és gondolkodásának jobb megismerése szempontjából fontosnak tartotta a magyar–román szerződést. Barcs helyesen mutatott rá, hogy a magyar és a román nép kultúrájában sok az azonos vonás, és ezek a közös vonások lépten-nyomon fellelhetők. A magyar és a román kultúrában ténylegesen meglévő sok azonosság kimutatása mellett a felszólaló a két ország közötti problémák okát már kissé leegyszerűsítően látta. Barcs szerint a népek közötti gyűlölködést az értelmiség szította. A múlt problémáinak ilyen megközelítése után a jövőt túlzottan optimista módon képzelte el. A képviselő szerint a felszabadulás lehetőséget teremtett a magyar–román problémák megoldására, a román törvények biztosítják a magyar nemzetiség jogegyenlőségét a kulturális fejlődésben.³¹ Barcs Sándor örömmel üdvözölte és támogatta a szerződést.

A következő felszólaló, Szőnyi Tibor, az MKP képviselője is utópisztikus alapon közzélt az egyezményhez. Abban még igaza volt, hogy a magyar–román kultúregyezmény jelentős lépés előre azon az úton, amelyen a Duna-medence népei, a demokrácia országai elindultak azzal a céllal, hogy népeik között baráti viszonyt teremtsenek. Utópisztikus és idealisztikus volt viszont az az értelmezés, amely szerint a szerződéssel a két nép kifejezésre juttatta, hogy végleg szakított ezzel a múlttal. Szőnyi úgy látta, hogy csak a népi demokráciák között oldhatók meg a problémák, ezért a régi Magyarország és Románia között ez a szerződés létre sem jöhetett volna.³² Úgy vélte, a kultúregyezmény révén a két nép kultúrájának kölcsönös megismerése hozzá fog járulni ahhoz, hogy Erdély híd lehessen a két nép között.³³

A kommunista szónokot követő felszólalók is pozitívan értékelték az egyezményt, de nem voltak annyira optimisták, mint Szőnyi Tibor. Török Júlia szociáldemokrata képviselő szerint, „ha a románok őszintén közelednek felénk, akkor nekünk örömmel kell elfogadnunk a felénk nyújtott jóbort.”³⁴ A témához igen röviden hozzászóló Jócsik Lajos parasztpárti képviselő a maga részéről szintén elfogadta a magyar–román kultúregyezményt. Nagy László, a Független Magyar Demokrata Párt tagja üdvözölte a szerződést. Szerinte ez a kultúregyezmény a két nép kultúrájának megismerését, valamint a magyar és román nép igaz és őszinte barátságát fogja megteremteni. Az egyezmény az erdélyi magyarság és a románok közötti viszonyra gyakorolandó jó hatását hangsúlyozta a kommunista Rudas László.³⁵

A szerződés vitájához hozzászóló Ortutay Gyula egyértelműen megfogalmazta, hogy az egyezmény azért is jelentős, mert a jövő politikai fejlődési perspektíváit is megmutatja.³⁶ A kultuszminiszter szerint a szerződés azért is nagy jelentőségű, mert olyan két országot köt össze, amelynek nemzetiségei egymás országaiban élnek, Ortutay úgy ítélte meg, hogy a magyar–román szerződés nemcsak a két ország közötti kormányzati kezdeményezés követelménye, hanem a civil társadalomé is.³⁷ A magyar–román kulturális egyezményt az országgyűlés 1948. 9. tc.-ben hagyta jóvá. Kihirdetésének napja 1948. július 15. volt.

Jegyzetek

- * A háború utáni magyar–román kulturális kapcsolatokra I. *N. Szabó József: Magyar–román kulturális és tudományos kapcsolatok I. (1945–1946) Világtörténet, 1994. tavasz–nyár.*
- 1 Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás, II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948. 519., 535.
- 2 Szabad Nép, 1946. október 1.
- 3 Fogarasi Béla elemzése az Utunkról, a Romániai Magyar Írószövetség lapjáról. Fórum, 1946. szeptember 2. 7–9.
- 4 Politikatörténeti Intézet Archívuma (PTI Arch.) 274 f. 24/2.
- 5 Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás, VII. kötet. Budapest, 1952. 19.
- 6 Országgyűlés Naplója. I. kötet. 46.
- 7 PTI Arch. 274 f. 21/71.
- 8 PTI Arch. 274 f. 21/71.
- 9 Új Magyar Központi Levéltár (UMKL) XIX-I-1e, 1948–253111.
- 10 *Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma.* In: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970.* Főszerk.: Sinkovics István. Budapest, 511–512.
- 11 UMKL-I-1e. 1947–120701.
- 12 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 534., 536–537.
- 13 UMKL-XIX-I-1e. 1948–253–111.
- 14 *Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma... 511.*
- 15 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 516.
- 16 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 534.
- 17 UMKL-XIX-I-1e. 1947–120751.
- 18 PTI Arch. 274 f. 21/71.
- 19 PTI Arch. 274 f. 21/71.
- 20 Szabad Nép, 1947. április 19.
- 21 UMKL-XIX-I-1e. 1947–120751.
- 22 Szabad Nép, 1947. július 6.
- 23 Szabad Nép, 1947. március 5.
- 24 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 519., 533.
- 25 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 533–534.
- 26 PTI Arch. 275 f. 21/71.
- 27 UMKL-XIX-I-1e. 1948–253111.
- 28 PTI Arch. 274 f. 21/71.
- 29 UMKL-XIX-I-1e. 1947–168492.
- 30 UMKL-XIX-I-1e. 1948–253157.
- 31 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 513–514.
- 32 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 517.
- 33 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 521.
- 34 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 524.
- 35 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 530.
- 36 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 513.
- 37 Országgyűlés Naplója. II. kötet. 533.